

dr hab. Krystyna Janaszek, prof. US
Uniwersytet Szczeciński

Recenzja pracy doktorskiej Dominiki Izdebskiej-Długosz
pt. *Błędy gramatyczne w pracach pisemnych studentów ukraińskojęzycznych uczących*
się języka polskiego jako obcego

Opiniowana rozprawa składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów, zakończenia, aneksu, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

W części wstępnej (WPROWADZENIE) Autorka porusza ważne kwestie związane z celem podjętych badań. Uwagę koncentruje na problemie nauczania języka polskiego jako obcego w grupach jednorodnych pod względem języka ojczystego – ukraińskiego. Specyfika takiego nauczania wymaga specjalnego podejścia do procesu kształcenia językowego, istnieją jednak pewne niedogodności, które stanowią przeszkodę we właściwej jego realizacji. Poważnym utrudnieniem jest brak metodyki szczegółowej wspierającej nauczycieli w ich działaniach glottodydaktycznych. W nauczaniu wykorzystuje się więc najczęściej dydaktykę języka polskiego w podejściu komunikacyjnym, która nie dostarcza odpowiedzi na wiele pytań dotyczących specyficznych trudności językowych osób z pierwszym językiem ukraińskim. Podstawowym problemem wspomnianej grupy uczących się języka polskiego jest występowanie licznych błędów gramatycznych (głównie interferencyjnych) przy jednoczesnym wysokim poziomie sprawności receptywnych oraz ogólnej (dobrej) komunikatywności. Zdaniem Autorki wszechstronna analiza błędów popełnianych przez studentów z Ukrainy umożliwi opracowanie odpowiednich pomocy metodycznych i organizowanie kursów spełniających rzeczywiste potrzeby tej grupy. Strategicznym celem jest stworzenie metodyki nauczania JPJO Ukraińców. Prezentowana rozprawa ma być jednym z etapów realizujących ten zamysł.

Rozdział I (METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH) sygnalizuje założenia badawcze. Przedmiotem badań są błędy gramatyczne (fleksyjne i składniowe) popełniane przez studentów ukraińskojęzycznych w pracach pisemnych z języka polskiego. Materiał empiryczny (zbierany przez cztery lata) pochodzi z prac osób studiujących w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Badaniom poddano kilka roczników studentów pierwszego roku z różnych kierunków studiów, uczących się języka polskiego na obowiązkowym lektoracie, który kończy się egzaminem na poziomie B1 (i B2). Zebrano w sumie 824 prace różnego typu (wypracowania, testy gramatyczne, tłumaczenia i inne). Wyczerpującą charakterystykę badanej próby uzupełniają dodatkowe informacje zamieszczone w rozdziale IV (s. 165-175).

Zgromadzenie materiału empirycznego i opisanie błędów wymagało zastosowania określonych metod i narzędzi. Autorka odwołała się między innymi do metodologii S. Pit Cordera, której skala uwzględnia pięć kroków (od rozpoznania błędu po określenie metod zapobiegania pojawieniu się błędu). Zastosowane do jakościowej i ilościowej analizy narzędzia okazały się w efekcie bardzo skuteczne i pozwoliły na wszechstronny opis błędów, w wielu obszarach interpretacyjnych.

Na uznanie zasługuje fakt, że w pracy przedstawiono pełny korpus błędów, co – jak sama Autorka stwierdza – jest zjawiskiem rzadkim w polskich pracach lapsologicznych.

Rozdział II (STAN BADAŃ NAD BŁEDEM JĘZYKOWYM) dzieli się na dwie części, z których pierwsza dotyczy błędu językowego analizowanego w świetle lingwistyki, a druga rozpatruje błąd w aspekcie glottodydaktyki.

W części pierwszej skorzystano z prac polskich lingwistów z kręgu kultury języka oraz językoznawstwa normatywnego. Przytaczając definicje i interpretacje błędu Autorka odwołuje się do wielu autorytetów, pośród których wymienić można: S. Słońskiego, W. Doroszewskiego, J. Miodka, W. Cienkowskiego. Należy zauważyć, że do kręgu szczególnie cenionych badaczy zalicza Andrzeja Markowskiego, z którego propozycji korzysta kilkakrotnie. Powołuje się na niego przyjmując definicję błędu oraz ustalając pojęcie normy językowej. Omawia wzajemne relacje systemu, normy i uzusu językowego, prezentuje także poziomy normy polszczyzny ogólnej i dokonuje podziału błędów ze względu na ich stosunek do normy językowej. Koncepcja Markowskiego, uwzględniająca klasyfikację błędów językowych, okazuje się przydatna w podziale błędów gramatycznych na fleksyjne i składniowe.

Część pracy poświęcona aspektowi glottodydaktycznemu błędu odzwierciedla dylematy tych użytkowników języka, dla których nie jest on językiem prymarnym. Rys diachroniczny kładzie nacisk na trzy teorie, które wiele wniosły do badań nad błędem językowym obcokrajowca, bowiem w efekcie umożliwiły spojrzenie na ten problem kompleksowo. Analiza kontrastywna, analiza błędów (lapsologia) oraz teoria interjęzyka pozwalają zaobserwować przesuwanie się akcentu z badań nad kontrastami strukturalnymi języków mającymi generować błędy, na same błędy, ich właściwości, język docelowy oraz osobę ucznia, a także jego systemy aproksymatywne.

Zróznicowane podejście do zjawiska błędu i jego znaczenia w procesie nauczania języka obcego proponują konwencjonalne metody nauczania, których przegląd dowodzi różnorodności stanowisk w tej kwestii, poczynając od poglądu, że błąd nie jest elementem istotnym w toku nauczania (metoda bezpośrednia) przez brak aprobaty dla błędu (metody: gramatyczno – tłumaczeniowa, audiolingwalna) aż do pełnej jego akceptacji (metoda kognitywna) oraz szerszej interpretacji w podejściu komunikacyjnym, gdzie poprawność gramatyczna wbudowana zostaje w szeroko pojętą skuteczność komunikacyjną.

W toku rozważań uwaga koncentruje się na problematyce błędu we współczesnej glottodydaktyce. Autorka przytacza definicje, oceny, klasyfikacje wielu uznanych autorów. Podejmuje także kwestię normy językowej w glottodydaktyce, akcentowanej przez wyróżnienie błędu glottodydaktycznego i wnikliwie referuje zjawisko transferu negatywnego. W ramach rozważań nad interferencją podaje jej definicje i typy, pisze także o czynnikach warunkujących jej występowanie: pozajęzykowych, leżących po stronie ucznia i nauczyciela oraz językowych tkwiących w systemie języka prymarnego i docelowego (oraz innych znanych uczniowi języków). Omawiając czynniki natury językowej wskazuje na stopień pokrewieństwa L1 i L2, stopień otwartości podsystemu, rodzaj przyswajanej struktury, typ tekstu, stopień rozwoju interjęzyka. Zwraca także uwagę na lingwistyczne mechanizmy transferu negatywnego uwarunkowane strukturalnie i mechanizmy psychologiczne przejawiające się generalizacją bodźca, irradacją i generalizacją reakcji. Dane o transferze uzupełnia spisem najważniejszych monografii poświęconych błędom interferencyjnym Polaków oraz błędom studentów ukraińskojęzycznych w polszczyźnie.

Rozdział II przedstawia wielopłaszczyznową charakterystykę błędu językowego, ujmując problem w kontekście teoretyczno-polemicznym, wspieranym wynikami badań empirycznych.

Jego dychotomiczny podział na aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny odzwierciedla tabela nr 3 (s. 97/98), w której w zwięzły sposób zebrano najistotniejsze wnioski w formie zestawienia porównawczego.

Rozdział III (NAUCZANIE GRAMATYKI JĘZYKA OBCEGO) składa się z trzech części, z których pierwsza poświęcona jest roli i znaczeniu gramatyki nauczania języków obcych, a dwie kolejne nauczaniu gramatyki języka polskiego jako obcego.

Definicje terminu gramatyka zaczerpnięte z prac znawców zagadnienia (m. in. H. Komorowska, W. Woźniewicz, Z. Skrundowa, T. Krzeszowski, F. Grucza) pozwalają uświadomić sobie fakt wieloznaczności jego rozumienia, zaś przegląd metod nauczania (od naturalnej po podejście komunikacyjne / zadaniowe) ujawnia różne spojrzenia na jej miejsce w procesie nauczania.

Pisząc o nauczaniu gramatyki języka polskiego jako obcego Autorka podkreśla fakt, że w glottodydaktyce polonistycznej co prawda zawsze doceniano rolę gramatyki, jednak dominujące cały czas podejście komunikacyjne nie gwarantuje realizacji specyficznych potrzeb niektórych grup uczących się. Koncepcja nauczania języka polskiego w grupach ukraińskojęzycznych wymaga odejścia od niektórych założeń metody komunikacyjnej, tym bardziej, że znajduje to uzasadnienie w istniejących już i nowych trendach związanych z nauczaniem. Autorka dowodzi zasadności podejścia konfrontatywnego przekazu treści nauczania, które zakłada odwoływanie się do języka pierwszego uczniów, z naciskiem na uświadamianie zbieżności i kontrastów. Nawiązując do założeń ESOKJ odwołuje się do systemu FREPA, który kładzie nacisk na zintegrowane podejście do uczenia się języków. W świetle tego systemu możemy mówić o edukacji interkomprehensywnej, doceniającej wchodzenie języków we wzajemny kontakt i skupiającą się na zbieżnościach pomiędzy nimi. Konsekwencją podjętych rozważań jest ciekawa propozycja zmiany niektórych założeń podejścia komunikacyjnego umożliwiająca pełniejsze zaspokojenie potrzeb językowych grup ukraińskojęzycznych w zakresie nauki języka polskiego (tab. 6, s. 162).

Rozdział IV poświęcony jest analizie błędów gramatycznych popełnianych przez studentów z Ukrainy w języku polskim.

Błędy fleksyjne omówiono w następującej kolejności:

* Rzeczownik (kategoria rodzaju, liczebność błędów w rodzaju rzeczownika, kategoria liczby, kategoria przypadku).

* Przymiotnik (kategoria rodzaju i liczby, kategoria przypadku, stopniowanie przymiotników).

* Przysłówek (stopniowanie przysłówków, mylenie przymiotników i przysłówków).

* Liczebnik (błędy rodzaju i pozostałe błędy w liczebnikach).

* Zaimek (kategoria rodzaju i liczby, formy ortotoniczne i enklityczne zaimków).

* Czasownik (bezokolicznik, koniugacja, kategoria osoby i liczby w formach czasu teraźniejszego, formy czasu przeszłego i przyszłego, aspekt, aspekt gerundiów, tryb warunkowy, imiesłowy, strona zwrotna).

Każdą z poszczególnych części tego podrozdziału kończy podsumowanie danych ilościowych wyników badań. W toku analizy cytowane są zarówno pojedyncze błędne wyrazy, jak i frazy oraz wyrażenia, w których pojawia się błąd.

Wnioski z danych obejmujących fleksję werbalną prowadzą do stwierdzenia, że najtrudniejsza w badanym kontekście jest strona zwrotna polskich czasowników. Drugie miejsce pod względem liczebności błędów zajmuje odmiana czasownika w czasie teraźniejszym, kolejne - wszystkie formy aspektowe. Liczby błędów w poszczególnych kategoriach gramatycznych czasownika dowodzą, że sporą trudność sprawia studentom utworzenie właściwych form czasów gramatycznych. Z ustaleń dotyczących fleksji imiennej wynika, że najwięcej błędów popełniono w rzeczownikach (48%) i przymiotnikach (27%), nieco mniej wystąpiło ich w zaimkach (23%). Licznie pojawiły się w odmiennych formach wyrazowych – głównie przypadkach (60%). Większość z nich (67,5%) spowodował gramatyczny transfer negatywny, rezultat interferencji paradygmatycznej.

Wyniki uzyskane z podsumowań ilościowych dostarczają ważnych informacji na temat interjęzyka badanych. Dane te można wykorzystać w celu doskonalenia pracy organizacyjnej i dydaktycznej.

Błędy składniowe pogrupowano i opisano według kryteriów składni tradycyjnej ("szkolnej"), z którą mamy do czynienia w nauczaniu Polaków i nauczaniu JPJO. Materiał analizowano w ramach trzech grup zagadnień, które uszczegółowiono. Punkt wyjścia stanowiły następujące kwestie:

* Błędy w składniowej grupie głównej.

* Akomodacja składniowa w związkach pobocznych.

* Błędy w członach nieakomodowanych.

Najliczniejsze nieprawidłowości wystąpiły w składniowej grupie głównej, zarówno w konstrukcji samego podmiotu czy orzeczenia, jak i w akomodacji składniowej składników związku głównego. Bardzo liczne okazały się błędy w składniowych związkach rzędu (rekcja czasownika) i związkach przynależności. Odnotowano liczne wykojeżenia szyku zdaniowego. 77% uchybień miało źródło interferencyjne (interferencja interlingwalna), było rezultatem działania interferencji syntagmatycznej (syntaktycznej) polegającej na naruszeniu reguł liniowych łączenia elementów w zdaniu w L2 pod wpływem L1. W sumie, pośród 5958 błędów gramatycznych przeważały fleksyjne (68%) nad składniowymi (32%).

Analiza danych dotyczących poszczególnych typów prac pisemnych prowadzi do określonych wniosków. Warto więc zauważyć, że do kształtowania i ewaluacji sprawności składniowej nadają się najbardziej prace na tematy wolne, natomiast test gramatyczny jest doskonałym źródłem kontroli poprawności fleksyjnej.

Rozdział IV należy ocenić wysoko. Przyjęte założenia metodologiczne oraz konsekwentna ich realizacja świadczą o dużych umiejętnościach w prowadzeniu pracy badawczej.

Rozdział V (KONFRONTATYWNOŚĆ, DRYL, TŁUMACZENIE – PROPOZYCJE ĆWICZEŃ GRAMATYCZNYCH) zawiera krótką prezentację publikacji autorskiej pt. "Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)". Książka, z propozycjami ćwiczeń, realizuje postulat obecności w nauczaniu polskiej gramatyki kontrastywności, tłumaczenia dydaktycznego i drylu gramatycznego. Ostatni rozdział mieści się w sferze płaszczyzny aplikacyjnej, zawiera wnioski wskazujące na praktyczne zastosowania dokonanych analiz.

Na końcową część rozprawy składa się ANEKS, w którym umieszczono przykładowe prace pisemne studentów, wykonane na potrzeby badań oraz imponująca BIBLIOGRAFIA zawierająca aż 422 pozycje!

W świetle ustaleń badawczych Autorki należy przychylić się do słów zawartych w ZAKOŃCZENIU, podkreślających pilną potrzebę przygotowania metodyki szczegółowej

nauczania JPJO osób ukraińskojęzycznych. Wpisuje się ona zresztą w kontekst rzeczywistości, w której żyjemy. Pozostaje więc z uznaniem powitać ten projekt i życzyć szybkiej jego realizacji.

Opiniowana rozprawa, ze względu na jej dużą wartość teoretyczno-empiryczną, zasługuje na wyróżnienie i opublikowanie (jednak po uprzednim znacznym jej skróceniu).

Z przekonaniem stwierdzam, że praca spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, wnioskuję więc o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Szczecin, 15 listopada 2018 r.

dr hab. Krystyna Janaszek, prof. US

